

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**Навчально-науковий інститут міжнародних економічних відносин
імені Б. Д. Гаврилишина
Кафедра філософії та політології**

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА

на тему:

“ ПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ ТА СПОСОБИ ЇХ РОЗВ’ЯЗАННЯ ”

Студентки ІІІ курсу групи ПОЛ -31

Мних А.Р.

Науковий керівник:

доктор філософських наук, професор

Гончарук Т. В.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1.ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКИ.....	5
1.1.Поняття та основні характеристики політичного конфлікту.....	5
1.2.Теорія соціально-політичного конфлікту.....	12
РОЗДІЛ 2. ПАРАМЕТРИ РОЗВИТКУ ТА ВИДИ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ.....	17
2.1. Основні стадії розвитку конфліктів та фази політичного конфлікту.....	17
2.2. Види політичних конфліктів.....	22
РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ В УКРАЇНІ, ЇХ ПРИРОДА ТА СУТНІСТЬ.....	26
3.1. Природа та сутність політичних конфліктів в Україні.....	26
3.2. Шляхи і методи розв’язання політичних конфліктів в сучасних українських умовах.....	32
ВИСНОВКИ.....	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	34

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Політична нестабільність, а особливо конфлікти і напруга – це коло питань, на яких значною мірою зосереджена увага політологів.

Вивчення конфліктів є одним із головних завдань політології, оскільки сучасна епоха розглядається багатьма політологами як період загострення (з тенденцією до наростання) конфліктів, а управління ними — як одна з найважливіших умов підтримки соціально-політичної стабільності всередині країни та на міжнародній арені. Актуальність теоретичних і практичних аспектів цього поняття обумовлена загостренням різнопланових конфліктів в Україні та в інших посткомуністичних країнах. У політичній думці радянської доби проблеми політичних конфліктів не була популярною; сама ідея конфлікту суперечила державній ідеології.

Нинішня полі конфліктна ситуація в Україні, що склалася внаслідок трансформації «безконфліктного тоталітарного» типу, потребує фундаментального вивчення суспільно-цивілізаційних і ненасильницьких форм регулювання соціально-політичних конфліктів.

Ступені вивчення проблеми охоплює дуже широке коло питань і цікавить багатьох дослідників. Оформилася теорія конфліктів вперше в галузі політології та соціології, коли вчені обґрунтовували необхідність існування суспільної ієрархії, систематизували концепції політичних та соціальних змін. Розробляючи дану проблему, вони здебільшого були зосереджені на питаннях формування політичних конфліктів, їхнього місця і ролі в суспільстві. Продуктивний розвиток теорії в західній політичній думці сприяв появі відповідних концепцій у вітчизняній науці. Найбільш ґрунтовні, систематизовані розробки концепції політичних конфліктів належать мислителям: Л.Козера, Р.Дарендорфа, К.Боулдінга, Р.Макка, К.Маркса. Політичне осмислення феномену політичного конфлікту дасть можливість на теоретичному і практичному рівнях розробити підґрунтя для вирішення

багатьох соціальних проблем, від яких у значній мірі залежить буття людини та суспільства в цілому.

Мета дослідження:Визначити зміст та способи розв'язання політичних конфліктів.

Для досягнення заданої мети визначені **такі завдання:**

- розкрити зміст поняття "політичний конфлікт"
- пояснити типи політичних конфліктів;
- визначити шляхи і методи розв'язання політичних конфліктів в сучасних українських умовах;

Об'єкт дослідження - політичний конфлікт як суспільне явище.

Предмет дослідження - політичні конфлікти в контексті України .

Теоретико-методологічною основою у процесі написання курсової роботи, мною використовувалися наступні методи дослідження: аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення, порівняння.

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКИ

1.1. Поняття та основні характеристики політичного конфлікту

Сучасна теорія і практика політології свідчать, що з розвитком ринкових умов і запровадженням конкурентних відносин значення управління конфліктами зростає. Люди неоднаково сприймають і оцінюють ті чи інші події, і це досить часто призводить до спірних ситуацій. Якщо ситуація, що виникла, несе в собі загрозу для досягнення мети навіть одному із учасників взаємодії, то виникає конфлікт.

Спірна ситуація виникає, коли хоча б одна із сторін сприймає ситуацію як конфліктну, виникає інцидент (привід), починається відкрита конфліктна взаємодія, і тоді розгортається конфлікт. Отже, конфліктна ситуація — це накопичені суперечності, пов'язані з діяльністю соціальної взаємодії, що об'єктивно створюють підґрунтя для реального протиборства між ними. Конфліктна ситуація — це основна умова виникнення конфлікту на підставі порушення балансу інтересів учасників взаємодії. Тому конфлікт справедливо розглядають як наслідок розвитку суперечності.

На думку Л. Козера, Р. Дарендорфа, К. Боулдінга, Р. Макка, Р. Снайдера, суперечність переростає у конфлікт, якщо наявна частина його основних ознак. Серед таких ознак головними вони передбачають:

— необхідною умовою конфлікту є наявність як мінімум двох протилежних сторін. При цьому сторони розуміються досить широко. Це можуть бути індивіди, групи, класи, навіть культури, етноси, конфесії, релігійні секти, партії, партійні фракції тощо. Сам конфлікт, його розвиток веде, на їх думку, до ситуації, у якій реально є принаймні два супротивники і наявна конфліктна ситуація;

— конфлікт виникає у зв'язку із наявністю "дефіциту" двох видів: "позиційного" і "дефіциту джерел". Під першим розуміється неможливість одночасного виконання однієї ролі або функції обома суб'єктами, що ставить їх у позицію змагальності. У другому випадку йдеться про недостатність яких-небудь політичних цінностей (справедливості, політичної демократії, свободи, рівності), оскільки два суб'єкти одночасно не можуть задовольняти свої домагання повною мірою;

Виявлення і вплив на розвиток політичного конфлікту в цілому — корисна і потрібна справа. Не варто вводити людей в оману з допомогою міфу про все загальну гармонію інтересів. Суспільство, владні структури і окремі

громадяни досягатимуть більш ефективних результатів у своїх діях, якщо будуть не закривати очі на конфлікти, а вивчати причини їх виникнення.

Серед причин політичних конфліктів у тоталітарних режимах є:

— надмірна централізація державної влади. Наявність розгалуженої системи таємних і відкритих організацій влади, які здійснюють свій вплив на всі соціальні прошарки, всі сфери суспільного життя, а це не може не породжувати опір владі, дисидентство, еміграцію;

— відсутність можливості легальної політичної протидії існуючій владі;

— всезагальна ідеологізація суспільного життя і жорстока "боротьба" із інакомислячими;

— жорсткий контроль над отриманням, обробкою і розповсюдженням інформації і на цьому ґрунті не випадкове виникнення різних "самовидавництв";

У ліберально-демократичних режимах найбільш загальною причиною соціально-політичних конфліктів є нерівне положення, яке займають люди в "координованих системах", де одні управляють і командують, другі — вимушені підпорядковуватись і виконувати вказівки. Іншими словами, політичний конфлікт виникає через питання влади.

Панівним в даній асоціації є "соціальний клас", який протистоїть домаганням на його владу з боку підлеглого йому в цій асоціації.

За Р. Дарендорфом, існує докорінна причина соціально-політичного конфлікту між тими, хто командує, управляє, і тими, хто підпорюється, виконує вказівки. У зв'язку з цим вчений оголошує "соціологічною нісенітницею" і "утопією" марксистський ідеал комунізму — безкласове суспільство, яке не знає антагонізмів.

.Зіткнення інтересів із особливою гостротою проявляються у політичній сфері. Адже політичні інтереси являють собою узагальнений, концентрований вираз усіх інших інтересів, оскільки у них втілюється ставлення відповідного класу і соціальної групи, прошарку до партії, політичної влади в суспільстві: чия це влада, як вона розподіляється, реалізується, використовується. Конкретні причини політичних конфліктів лежать в основі поведінки протилежних сторін і вони впираються в інтереси сторін, які у більшості випадків несумісні або протилежні (Гітлер домагався захоплення чужих земель, європейські країни — незалежності і суверенітету тощо).

Не менш різноманітною є мотивація групових політичних конфліктів: економічні труднощі, політичні симпатії і антипатії, домагання політичного лідерства, національна гордість і зневага до інших національностей, національних меншин, конфесій і багато інших.

При аналізі інтересів як основи причин політичного конфлікту більшість дослідників звертають увагу на суміжні соціальні і психологічні явища, в тому числі, які генетично передували інтересам. Такими є і категорія потреб — первісний спонукач до діяльності при нестачі яких-небудь умов життєдіяльності соціального суб'єкта, форма вираження його необхідності в чому-небудь. Потреби передують інтересам, які являють собою усвідомлену потребу, бо тільки усвідомлена потреба стає пробуджувачем діяльності через прояви у мотивах, бажаннях, цілях, інтересах людей.

Р. Дарендорф стверджував, що суспільство, народжуючи нерівність, породжує конфлікти, насамперед політичні. При цьому, наголошував він, предметом політичного конфлікту є життєві блага, точніше — їх нерівномірний розподіл.[1]

Причиною політичних конфліктів є зіткнення ціннісних орієнтацій: ліві — праві, ліберали — консерватори, інтервенціоністи — ізоляціоністи та ін. Є підстави стверджувати, що розбіжності в цінностях — одна із основних причин і передумов політичного конфлікту. Коли ці розбіжності виходять за певні межі, виникає конфлікт, ба навіть і криза.

Більшість авторів західної політичної науки виходять з того, що в кінцевому рахунку конфлікти визначаються свідомістю людей. Причинами, які викликають політичні конфлікти, називають незбігання індивідуальних і суспільних цінностей, розлад між сподіваннями та практичними намірами і вчинками осіб, нерозуміння своїх дій стосовно один до одного, логічні помилки і семантичні труднощі в процесі комунікації, недостатність і неякісність інформації. В цьому плані соціально-політичні зіткнення трактуються як зіткнення "конфліктуючих свідомостей", а їх головні причини — недосконалість людської психіки, невідповідність між реальністю і уявленням про неї.

Джерело політичного конфлікту — в почуттях і емоціях, які псують взаємовідносини сторін, це у природі цих взаємовідносин (Л. Козер).

Не менш багатогранні причини політичних конфліктів на міжнародній арені: територіальні претензії однієї країни до іншої (всупереч діючим міжнародним договорам), національна пригніченість, нерівне положення державної нації і національних меншин, особливо з прикордонною праматірною державою, та інші.

Не претендуючи на кінцевість думки, можна стверджувати: універсальне джерело політичного конфлікту полягає у несумісності претензій сторін при обмежених можливостях їх задоволення. Політичний конфлікт вічний, позаяк

неможливе створення такої суспільної системи, при якій потреби всіх були б цілком задоволені. Але домагатись цього потрібно.

Автори загальної теорії конфлікту вважали, що політична організація суспільства може уникнути конфліктів. Вони визнавали можливість суперечностей між метою окремої особи і метою організації в цілому, між лінійним і штабним персоналом, між повноваженнями і можливостями окремих осіб чи груп. На їх думку, людські взаємовідносини в організації можуть попереджувати виникнення конфлікту.

Сучасна точка зору полягає в тому, що навіть в організаціях з ефективним управлінням деякі конфлікти не лише можливі, але можуть бути і корисними, бо конфлікт допомагає виявити різноманітність точок зору, надає додаткову інформацію, допомагає виявити більшу кількість альтернатив чи проблем. Це робить процес прийняття рішень більш ефективним, оскільки дає людям можливість висловити свої думки і тим самим задовольнити свої особисті потреби в повазі до влади. Політичні конфлікти в суспільстві можуть бути факторами його стійкої рівноваги і міцності. На думку американських політологів, суспільство постійно "зшивається воедино" своїми політичними конфліктами. Проте можливий й інший, негативний бік конфлікту. Політичний конфлікт може загрожувати інтеграції суспільства, негативно впливати на необхідні зміни співвідношення гілок влади, центральної влади і органів місцевого самоврядування (самоуправління), викликати розкол у малостійких групах.

Таким чином, конфлікт може бути функціональним (лат. *functio* — діяльність, призначення) і вести до підвищення ефективності організації та дисфункціональним (лат. *dysfunctio* — порушення, розладнання функцій), що призводить до зниження особистого чи групового співробітництва.

Дослідження в галузі функціональних можливостей конфліктів вперше були проведені Л. Козером і Р. Дарендорфом. Вони узагальнили позитивні і негативні функції конфліктів в тих чи інших ситуаціях.

Серед них видатні конфліктологи виокремлюють такі:

— сигнальна (нім. "Signal" — подавати сигнал, повідомляти) функція характеризує конфлікт як показник відповідного стану суспільства. Де є конфлікт, там у суспільних зв'язках і відносинах щось розладналося, щось потребує серйозних перетворень. Не можна стверджувати, що пізнавальний бік сигнальної функції конфлікту великий. Як правило, сам конфлікт зовсім не відбиває всієї глибини причин, які його породили;

— близька до сигнальної, але не тотожна їй, інформаційна функція політичного конфлікту. Конфлікт завжди викликаний конфліктними причинами, об'єктивно пов'язаний з ними;

— диференційна (лат. *differentia* — поділ, розчленування, розшарування цілого на частини) функція політичного конфлікту визначає процес розчленування, що виникає під впливом конфлікту, який часто проходить через зміни і руйнування попередніх соціальних структур. Спочатку диференційний рух спрямований на розтягування єдиного центру, утворення двох протилежних полюсів, притягуючи до себе окремі елементи попередньої єдності, відбувається процес переорієнтації і перегрупування в ньому соціальних сил;

— динамічна (гр. *dynamikos* — силовий, зміна якого-небудь явища під впливом діючих факторів) функція політичного конфлікту була свого часу відмічена марксизмом у відомій характеристиці класової боротьби і соціалістичної революції. Саме марксизм боротьбу класів вважав силою історичного прогресу, а соціалістичну революцію — "локомотивом історії". У цих визначеннях підмічена загальна здатність будь-якого конфлікту більш швидкими темпами рухати суспільний розвиток і здійснювати соціальні зміни;

— інтегруюча (лат. *integratio* — об'єднання в ціле яких-небудь частин) і дезінтегруюча (лат. *desintegratio* — розпад цілого на свої складові частини) функції зв'язані з тим, що політичний конфлікт не тільки створює умови для об'єднання окремих індивідів, груп, партій, об'єднань на основі можливої ідентифікації своєї позиції із загального, але і створює протилежну тенденцію із свого середовища тих, хто займає особливу позицію;

— демаскуюча (фр. *demasquer* — зірвати маску, виявити) і маскуюча (фр. *masquer* — приховувати справжні наміри або дії) функції мають місце, коли, з одного боку, політичні конфлікти виявляють дотепер скриті проблеми суспільства. Люди починають про ці проблеми не тільки думати і говорити, а й намагаються протистояти їх негативному впливові;

— із особливою силою наголошували Л. Козер і Р. Дарендорф на прогресивну (лат. *progressus* — розвиток нового, передового; зміна на краще, перехід на вищий ступінь розвитку) і регресивну (лат. *regressus* — рух назад, зміна на гірше) функції політичних конфліктів.[2] Вони наголошували, що соціально-політичні конфлікти проявляються у гострій формі і, впливаючи із антагоністичних суперечностей, в цілому сприяють подоланню останніх, а тим самим і усуненню перешкод, які стримують і гальмують суспільний розвиток.

Однак політичні конфлікти, вирішуючи суперечності, можуть сприяти не тільки прогресивним, але і регресивним перетворенням.

Як свідчить історія, війни, революції, страйки і їм подібні суспільно-політичні конфлікти так чи інакше сприяють досягненню прогресу чи регресивним перетворенням. Очевидно, оцінка результатів того чи іншого конфлікту можлива лише через певний час, коли з'являться можливості у спокійній, вільній від емоцій атмосфері задуматись про ступінь прогресу чи регресу даного політичного конфлікту, враховуючи об'єктивність оцінки.

Функціональне значення політичних конфліктів не вичерпується лише названими функціями, але й перерахованого достатньо для підтвердження тої величезної ролі, яку вони відіграють у суспільно-політичному житті. Їх зв'язок із суспільним життям багатогранний, поліваріантний і залежить не тільки від особливостей того суспільства, в якому мають місце, але і від особливостей самих політичних конфліктів, від того, який їх масштаб, напруга та інші параметри.

Політичний конфлікт – це протиборство різних соціально- політичних сил, суб'єктів політики в їх прагненні реалізувати свої інтереси і цілі, пов'язані, насамперед, із боротьбою за здобуття влади, її перерозподіл, зміну свого політичного статусу, а також з політичними перспективами подальшого розвитку суспільства.

Будь-які конфлікти зумовлені як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами, а саме:

- нерівністю людей, соціальних і національних спільнот;
- несумісністю суспільних та індивідуальних цінностей;
- невідповідністю між сподіваннями та дійсністю;
- відмінністю у політичній культурі, типах лідерства;
- відсутністю достовірної інформації;
- прагненням завоювати та утримати владу.

На думку багатьох науковців, узагальнюючим фактором, що спричиняє конфлікти, є соціальний інтерес. У центрі конфліктів найчастіше лежать економічні, соціальні, зовнішньо- та внутрішньополітичні, територіальні, мовні, міжконфесійні, міжетнічні та інші проблеми.

Суб'єктами політичних конфліктів є соціальні групи, їхні лідери або політичні інститути, що представляють їхні інтереси.

Об'єкт політичного конфлікту пов'язаний з протиріччями, що виникають в процесі практичної діяльності суб'єктів політики.

Об'єктом політичних конфліктів виступають державна влада, права і свободи соціальних груп, їх політичний статус, ступінь наближеності або віддаленості від центрів влади, можливість впливати на прийняття обов'язкових для всього суспільства рішень і т.д.

Одним словом, об'єкт конфлікту - певні цінності або ресурси, до володіння якими або контролю над якими прагнуть протиборчі сторони. Влада в цьому плані є одночасно і цінністю, і ресурсом. Наявність влади дозволяє контролювати інші цінності або ресурси (наприклад, матеріальні, у формі власності). Універсальність влади робить її постійним об'єктом політичних конфліктів.

Предмет політичного конфлікту не завжди очевидний. Часом він ретельно зривається, особливо в період латентних форм його протікання.

Варто нагадати, що сучасні соціологічні концепції конфлікту з'явилися і були обґрунтовані тільки в 1950-1960-х рр. До цього періоду соціологія трактувала конфлікти в негативному значенні, вбачаючи в них або патологію соціальної системи, або порушення соціального порядку або відхилення від нього.

Американський соціолог К. Боулдінга розуміє під конфліктом таку ситуацію, в якій сторони усвідомлюють несумісність своїх позицій і при цьому прагнуть випередити суперника, обіграти його.

Англійський соціолог Е. Гідденс розуміє під конфліктом реальну боротьбу між діючими людьми або групами, незалежно від того, які витoki цієї боротьби, її способи і засоби, що мобілізуються кожною зі сторін.

Становлення і розвиток сучасного суспільства багато в чому йшло під знаком боротьби з соціальною нерівністю, за свободу людини і соціальну справедливість. Через століття можна констатувати, що, незважаючи на істотний прогрес практично у всіх сферах людського життя, сучасне суспільство не змогло досягти пі однієї з поставлених цілей. Одні форми і типи соціальної нерівності змінилися іншими, одні типи соціальної стратифікації прийшли на зміну іншим. Соціальні зв'язки і відносини стали більш складними, з'явилися нові типи соціальної ідентичності, нові цінності та ідеали. У цих умовах політичної влади все складніше підтримувати рівновагу системи, її політичну і соціальну стабільність. Звідси - розвиток різного роду криз, які часто є основою або причиною розвитку політичних конфліктів. Політичні конфлікти багатофункціональні. У різних соціальних та історичних контекстах, в оцінках різних соціальних груп вони можуть мати позитивні та негативні сліdstва, але про позитивному чи негативному значенні конфліктів можна говорити лише в конкретних випадках і після закінчення певного часу.

Політичні конфлікти, з одного боку, виконують стабілізуючу роль, але вони також можуть призвести до дезінтеграції та дестабілізації суспільства; вони сприяють вирішенню протиріч і оновленню суспільства - і в той же час можуть спричинити загибель людей та матеріальні втрати; вони стимулюють переоцінку цінностей, ідеалів, прискорюють процес становлення нових

структур - або уповільнюють; вони забезпечують краще пізнання учасників конфлікту, але можуть призвести до кризи довіри або втраті легітимності влади.

Багато сучасні політичні конфлікти обумовлені зростанням динаміки соціальних змін, що призводить на різних рівнях соціальної системи до групових конфліктів в базових цінностях і ідеалах.

На думку професора Колумбійського університету Дж. Ротшильда, в процесі модернізації складається конфлікт між традиційними і сучасними цінностями, що призводить до політизації лідерів національної меншини, а отже, і до політизації всієї соціальної групи. Спонукальним мотивом початку цього процесу є заклопотаність збереженням етноспецифічний рис і прагнення мобілізувати їх носіїв в згуртовану групу.

Для подальшої консолідації необхідні еліта, здатна і зацікавлена в мобілізації носіїв етнічних рис у діяльну спільність, а також суперництво через обмежених ресурсів усередині "великого" спільноти. Одним з варіантів другої умови може бути центрально-периферійний конфлікт на етнонаціональній основі. Етнонаціональні конфлікти набули широкого поширення в сучасному світі. Тому вони активно досліджуються різними науками: соціологією, політологією, конфліктологією. Етнонаціональні конфлікти мають складну природу, але й вони підкоряються певним закономірностям, що дозволяє простежити їх динаміку.

1.2. Теорія соціально-політичного конфлікту

Будь-яке людське співтовариство, особливо високоорганізоване, поєднує в собі інтереси найрізноманітніших соціальних і політичних сил, організацій, угруповань, інститутів, зацікавлених груп і т.д. Це, природно, передбачає зіткнення, протиріччя, конфлікти між ними, доповнюються протиріччями між приватними і державними інтересами, що виявляється в боротьбі між різними соціальними силами за свою частку влади.

Про роль і значущості різного роду конфліктів у суспільстві свідчить формування в 60-х рр. ХХ ст. спеціальної дисципліни в полі перетинання політології та соціології, що отримала назву "конфліктологія".

Для України проблема вивчення природи конфліктів і способів їх врегулювання набула особливої значущості в силу того, що етнополітичні, територіальні, конфесійні та інші конфлікти стали погрозами її національній безпеці і державній єдності.

Показово, що факт конфліктного походження владних відносин, політики, держави усвідомили вже мислителі давнини. Ще в "Державі" Платон вустами

полемарха говорив про те, що політична діяльність повинна здійснюватися в інтересах частини суспільства або однієї партії ("друзів") у боротьбі з її політичними противниками ("ворогами"). Мистецтво справедливої політики - "це мистецтво приносити друзям користь, а ворогам заподіювати шкоду".

Ця традиція, що йде від мислителів Нового часу Н. Макіавеллі і Т. Гоббса, отримала подальший розвиток у працях А. Сміта, Г. Гегеля, А. Токвіля, К. Маркса та ін. В якості самостійного предмета конфлікт став предметом дослідження починаючи з другої половини XIX ст. У цьому зв'язку інтерес представляє той факт, що поняття "соціальний конфлікт" був введений в науковий обіг німецьким соціологом Р. Зиммелем.

Теорія соціального конфлікту, подана у формі теорії класової боротьби, займала одне з ключових місць в марксизмі. Виходячи з положення, згідно з яким економіка розглядалася як базис, визначальний сутнісні характеристики суспільної системи, К. Маркс обґрунтовував ідею, по якій всяке суспільство складається з панівного, або експлуататорського, класу власників па засоби виробництва і класу пригноблених і експлуатованих, позбавлених такої власності. Звідси - теза про класову боротьбу як головну рушійну факторі суспільно-історичного розвитку людських спільнот протягом всієї писаної історії.

Крайні трактування соціального конфлікту запропонували представники соціал-дарвінізму, який користувався досить помітною популярністю в останній третині XIX - початку XX ст. Суть ідей цієї течії, як вони були сформульовані в роботах Г. Спенсера, У. Бейджгота, Л. Гумпловича, У. Самнера та ін., Полягала в спробах перенести закономірності природного добору і боротьби за виживання, виявлення Ч. Дарвіном в природі, на відносини в суспільстві.[3]

Для їх робіт ключовими стали такі поняття еволюційної теорії, як "природний відбір", "боротьба за існування", "виживання найсильнішого" і т.д. У силу цього соціальне життя характеризувалася як арена безперервної і повсюдної боротьби, конфліктів, зіткнень між індивідами, групами, громадами, які борються за своє місце йод сонцем.

Ідеї та принципи соціал-дарвінізму, правда, в більш-менш помірній формі, перегукуються з установками частини представників ідеології вільно-підприємницького капіталізму в їх визнанні виняткової ролі індивідуалізму та вільної конкуренції в суспільно-історичному розвитку. Так, вважаючи, що енергійні і удачливі бізнесмени є зримим втіленням природного відбору і перемоги в житті найбільш пристосованих, Дж. Д. Рокфеллер цілком міг

заявити, що "освіта великої компанії - це просто виживання найбільш пристосованого".

При всіх можливих тут застереженнях слід визнати, що ідеї К. Маркса в тій чи іншій модифікованій формі лягли в основу теорій соціальної структури суспільства і, відповідно, соціального конфлікту, висунутих дослідниками ХХ ст. насамперед представниками неомарксизма.

Великий інтерес представляють теорії соціального конфлікту, запропоновані в якості альтернативи як марксистської, так і соціал-дарвинистської теоріям конфлікту. Ключову роль у цьому напрямку зіграли німецький політолог і соціолог Р. Дарендорф, американські соціологи Л. Козер, К. Боулдінг та ін. Вони виходять з визнання того факту, що суперечності і конфлікти є найважливішою умовою нормального функціонування і розвитку будь-якої суспільної системи.

За твердженням Р. Дарендорфа, в результаті трансформації в ХХ ст. індустріального суспільства в постіндустріальне зникли класові антагонізми і, відповідно, класова боротьба, реальна в ХІХ ст., втратила свою значимість.

Теорія позитивно-функціонального конфлікту, запропонована Л. Козером в книгах "Функції соціальних конфліктів" і "Конфлікт і консенсус". На його думку, конфлікт - це "боротьба з приводу цінностей або домагань на обмежено доступні статус, владу чи ресурси, в якій кожна зі сторін прагне ній тралізовать, ущемити або придушити мети протистоїть боку". Не існує суспільства без конфліктних відносин.

Козер розглядає конфлікт як одну з форм соціальної взаємодії, як процес, який за певних умов може мати для "соціального організму" не тільки деструктивні, але і конструктивні (інтегративні) наслідки. Позитивну функцію конфлікту Козер вбачає в тому, що він може виконувати "комунікативно-інформаційну" і "сполучну" функції. При цьому конфлікти служать фактором необхідних змін в суспільстві.

К. Боулдінга у праці "Конфлікт і захист: загальна теорія" запропонував загальну теорію конфлікту, або поведінкову модель конфлікту. Ключова теза цієї теорії наступний: "Конфлікт - це загальна і універсальна категорія". На думку Боулдінга, всі конфлікти мають спільну структуру і однакові механізми розвитку. Він притаманний будь-якому середовищі - у тому числі хімічної, біологічної, фізичної.

Згідно Боулдінга, конфлікт у суспільстві породжується особливою природою і формою поведінки людини. Людині властиво використовувати насильницькі методи в досягненні своїх цілей, боротися з оточуючими людьми за необхідні

ресурси. Головна причина конфлікту в суспільстві - дефіцит і обмеженість (scarcity) ресурсів, до володіння якими прагне людина.

Таким чином, в сучасній науці виділяються три основні теорії конфлікту: конфліктна модель суспільства Р. Дарендорфа; теорія позитивно-функціонального конфлікту Л. Козсра; загальна теорія конфлікту К. Боулдінга

Політолог Моріс Дюверже зробив висновок, що в будь-якому суспільстві існують конфлікти та інтеграція і що на будь-якому витку еволюції суспільства відтворюються політичні та соціальні конфлікти.

Дюверже побудував свою теорію на поняттях конфлікту та інтеграції. Він послідовно розглядає біологічні, психологічні, демографічні, географічні, суспільно-економічні та культурні фактори при аналізі різних форм політичного конфлікту. В результаті цього аналізу автор робить висновок: в будь-якому суспільстві співіснують конфлікти, інтеграція та еволюція, причому еволюція ніколи не усуне всі суспільні конфлікти. Саме з таких позицій Дюверже критикує марксизм, який представляє комунізм як своєрідний «золотий вік». Французький дослідник прагне до змістовного аналізу протиріч, навіть коли міркує про природу горизонтальних і вертикальних політичних конфліктів, оскільки конфлікт між індивідуумами, групами і класами одного рівня суттєво відрізняється від протиріч між суб'єктами та об'єктами влади так само, як боротьба в рамках політичного режиму - від боротьби за режим. Аналогічно відмінність між відкритими конфліктами демократичних систем і прихованими конфліктами недемократичних систем. Політичні конфлікти, вважає М. Дюверже, зосереджені навколо проблеми влади, яка характеризується з різних сторін, проте визначальними в них є суспільно-економічні фактори.

Боулдінг переконаний, що конфлікт є характерною рисою будь-якого процесу та будь-якого середовища в суспільстві, в тому числі хімічного, біологічного, фізичного. Незалежно від умов, в яких народився конфлікт, його функції, етапи розвитку, способи вирішення будуть ідентичними. Конфлікт - це загальна і універсальна категорія.

Боулдінг пояснював це особливою природою і формою поведінки людини. Людині властиво використовувати насильницькі методи в досягненні своїх цілей, боротися з оточуючими індивідами за необхідні ресурси.

Саме тому всі соціальні взаємодії переважно конфліктні.

Протистояти цьому можуть:

- людський розум;
- норми моралі і моральності.

Загальна теорія конфлікту виділяє дві моделі конфлікту:

- 1) статистичну;
- 2) динамічну.

У статистичній моделі конфлікт - це система з двох елементів:

- конфліктуючі сторони або об'єкти;
- відносини, що виникають між ними.

При статистичному конфлікті сторони конкурують один з одним за ту чи іншу позицію або ресурс. В основі динамічної моделі конфлікту лежить принцип біхевіоризму, який стверджує, що поведінка людини або тварини заснована на стимулі, який надходить із середовища «стимул - реакція». Діючи згідно зі своїми інтересами і різноманітним мотивами і стикаючись з труднощами в задоволенні своїх соціальних запитів, людина змушена будувати свою поведінку в рамках конфлікту. Мотиви людей відрізняються більш складним характером в порівнянні з мотивами дії тварин, деякі з них можуть бути латентними. Зіткнення в суспільстві можуть мати назву «реактивні процеси» і вважатися конфліктами.

У динамічній моделі конфлікт різноманітний і динамічний.

Боулдінг вважає, що можна визначити головну причину конфлікту - несумісність потреб протилежних сторін. Або дефіцит і обмеженість ресурсів, до володіння якими прагнуть індивіди.

Дозволяти або запобігати конфліктам можна, також використовуючи принципи біхевіоризму, зокрема принцип навчання. Конфлікти в суспільстві можна моделювати і за допомогою ігор опрацьовувати раціональні способи поведінки, створюючи план чи стратегію поведінки в конфліктній ситуації. Останні в підсумку призводять до гармонійного і ненасильницької взаємодії в суспільстві.

Дж. Бертон, Х. Ледер, Дж. Девіс та інші висунули версію, що пояснює природу політичного конфлікту - так звану теорію людських потреб. Ця концепція стверджує, що конфлікти виникають в результаті ущемлення або неадекватного задоволення потреб, що складають основу людської особистості.

В основі політичного конфлікту (С. Ліпсет) лежить орієнтація на демократичні параметри життя суспільства і, зокрема, партійний плюралізм. Її автори вважають, що групові конфлікти є основою розвитку демократії.

РОЗДІЛ 2

ПАРАМЕТРИ РОЗВИТКУ ТА ВИДИ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ.

2.1. Основні стадії розвитку конфліктів та фази політичного конфлікту

Розвиток політичного конфлікту підпорядковується певній логіці, завдяки чому можна виділити деякі універсальні етапи і фази розвитку конфлікту, разом з тим слід враховувати специфіку кожної конфліктної ситуації.

Специфіка конфлікту визначається його структурою, складовими елементами якої є:

- - Сторони конфлікту;
- - Об'єкт конфлікту;
- - Конфліктна ситуація;
- - Інцидент.

Сторони конфлікту можна розділити на суб'єктів конфлікту (активна діюча сторона) та учасників (переслідують в чужому конфлікті свої інтереси або залучаються у конфлікт зацікавленими сторонами).

Об'єкт конфлікту - матеріальні чи духовні цінності.

Конфліктна ситуація - протиріччя, причини їх виникнення, історія взаємин учасників.

Інцидент - формальний привід до початку конфлікту.

Також можна навести формулу, згідно з якою:

конфліктна ситуація + інцидент = конфлікт.

Російський конфліктолог Г. І. Козирев виділяє такі основні етапи розвитку політичного конфлікту.

- • Передконфліктна ситуація.
- • Власне конфлікт.
- • Вирішення конфлікту.
- • Післяконфліктна ситуація.

Розглянемо дані етапи більш детально, виділимо підетапи (стадії) і дамо їм характеристику.

Предконфліктна ситуація - це зростання напруженості у відносинах між потенційними суб'єктами конфлікту, викликаний певними протиріччями.

При цьому суперечності не завжди переростають в конфлікт. Індикатором готовності до конфлікту виступає соціально-політична напруженість, яка характеризується рівнем незадоволеності поточним або очікуваним станом справ у державі. Деякі автори вказують на такі причини напруженості:

- - Розбіжності між що проголошуються цінностями і реальними діями;

- - Усвідомлення суб'єктами політики того, що подальше задоволення їх потреб перебуває під загрозою;
- - Неможливість реалізувати свої інтереси деякими суб'єктами політики;
- - Неадекватна реакція влади на виникаючі стихійні обставини.

У зв'язку з цим передконфліктна ситуацію можна умовно розділити на три фази розвитку.

1. Виникнення протиріч щодо певного спірного об'єкта; зростання недовіри та соціальної напруженості; пред'явлення односторонніх чи взаємних претензій; зменшення контактів і накопичення образ.
2. Прагнення довести правомірність своїх домагань і звинувачення супротивника у небажанні вирішувати спірні питання "справедливими" методами; замикання своїх власних стереотипах; поява упередженості і неприязні на емоційному рівні.
3. Руйнування структур взаємодії; перехід від взаємних звинувачень до погроз; формування "образу ворога" і установка на боротьбу.

Таким чином, конфліктна ситуація поступово трансформується на відкритий конфлікт. Але сама по собі вона не може існувати довго і переростати в конфлікт.

Для переходу в власне конфлікт необхідний інцидент - формальний привід для початку безпосереднього зіткнення сторін.

Після настання інциденту ще можливо мирне вирішення виниклого спору і протиборчі сторони можуть обрати один з наступних варіантів поведінки.

1. Сторони прагнуть залагодити виниклі суперечності і знайти компроміс.
2. Одна із сторін робить вигляд, що "нічого особливого не сталося" (відхід від конфлікту).
3. Інцидент стає поштовхом до початку відкритого протистояння.

При виборі останнього сценарію починається другий етап - власне конфлікт.

Можна виділити три основні фази в розвитку конфлікту.

1. Перехід конфлікту з латентного стану у відкрите протиборство сторін. Боротьба ведеться до певного часу обмеженими ресурсами і має локальний характер. Відбувається перша проба сил.
2. Подальша ескалація протиборства. Для досягнення своїх цілей і нейтралізації дій противника вводяться нові ресурси сторін. Майже всі можливості знайти компроміс втрачені. Конфлікт стає все більш некерованим і непередбачуваним.
3. Конфлікт досягає свого апогею і приймає форму тотальної війни із застосуванням усіх можливих сил і засобів. На цій фазі конфліктуючі

сторони ніби забувають істинні причини і цілі конфлікту. Головна мета протиборства стає нанесення максимального шкоди противнику.

За законами ескалації протиборства конфлікт не може тривати перманентно. На певному етапі сторони приходять до необхідності переходу до *вирішення конфлікту*.

На етапі вирішення конфлікту можливі такі варіанти розвитку подій.

- 1. Боротьба ведеться до повної поразки однієї зі сторін.
- 2. Сторона, яка виграла диктує слабшому противнику свої умови припинення конфлікту.
- 3. Боротьба приймає затяжний, млявий характер.
- 4. Противники йдуть на взаємні поступки в конфлікті, вичерпавши ресурси, і не виявивши явного або потенційного переможця.
- 5. Конфлікт припиняє "третя сила".

Можна говорити про завершення політичного конфлікту тільки після підписання досягнутих домовленостей, в яких обговорюються рішення але усіх питань, що стали джерелом конфлікту в сьогоднішні і здатним призвести до конфлікту в майбутньому.

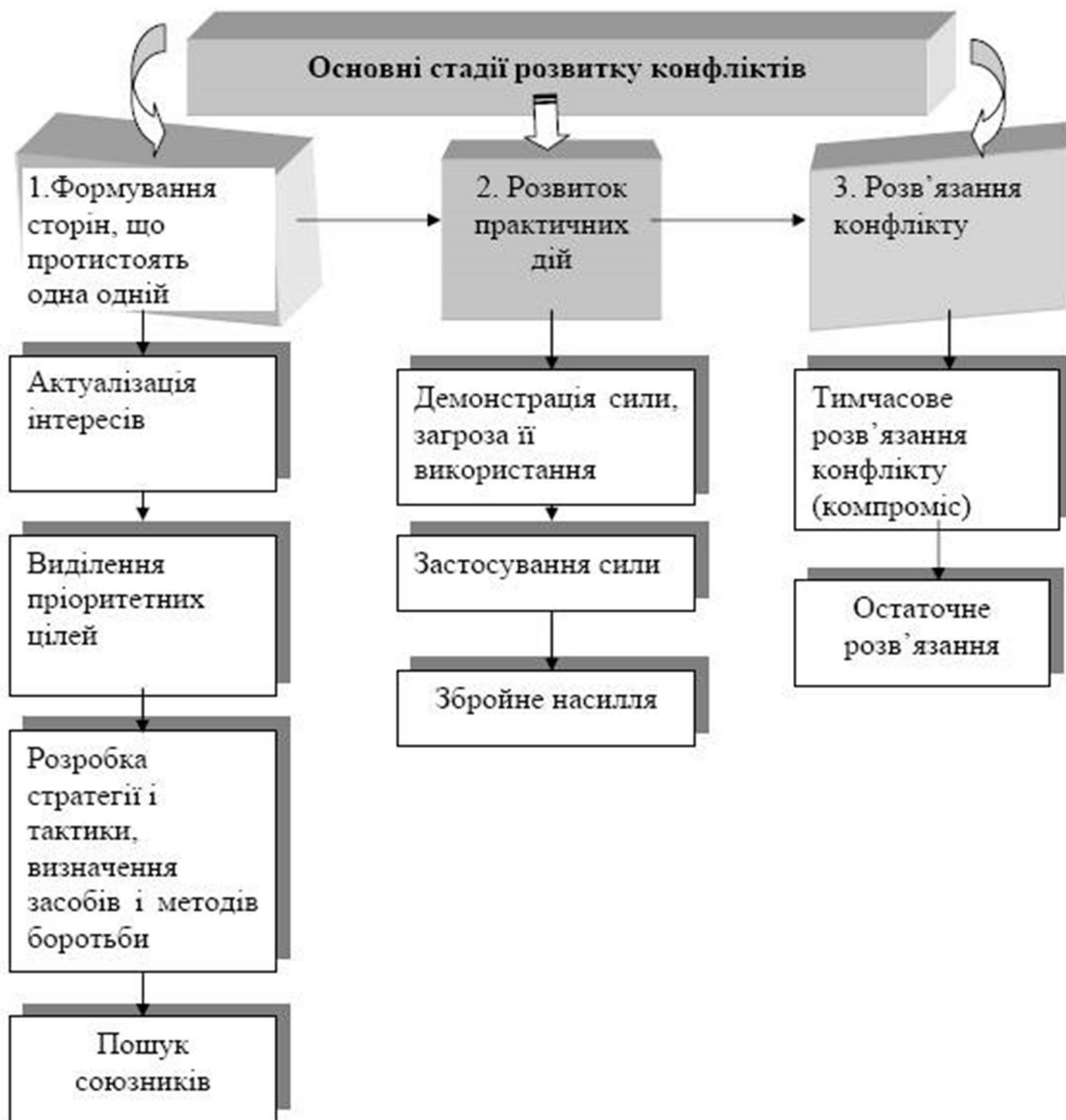
У післяконфліктній ситуації фіксується нова реальність, нова розстановка сил, нові відносини супротивників один до одного і до навколишнього середовища, новий погляд на проблеми і нова оцінка свого потенціалу.

На цьому етапі соціальна напруженість у відносинах між колишніми супротивниками продовжує зберігатися певний період часу. У ряді випадків для зняття взаємних негативних установок потрібні десятиліття, поки не виростуть нові покоління, що не брали участь безпосередньо в конфлікті, а знайомі з ним за спогадами своїх родичів і оточуючих. Разом з тим історія показує, що нерідко негативне ставлення до колишнього противнику може передаватися з покоління в покоління, під впливом ЗМІ, які направляються інтересами певних груп, і не дозволяти продуктивно взаємодіяти в політичному просторі (приклад ставлення до Росії з боку Прибалтійських держав в даний час найбільш показовий).

А. Я. Анцупов і А. І. Шипілов виділяють тут два етапи:

- 1) часткова нормалізація відносин між сторонами;
- 2) повна нормалізація відносин.

Слід зазначити, що виявлення джерел соціальної напруженості і вирішення конфлікту на ранній стадії його розвитку значно знижує витрати і зменшує можливість негативних наслідків конфлікту. У зв'язку з цим важливо організувати моніторинг та діагностику стану справ у державі, виробляти відповідні рекомендації.[4]

Аналіз конфлікту вимагає вивчення основних, необхідних і довгострокових відносин і взаємодій, що визначають даний конфлікт, його функціонування і розвиток як системи.

Фази розвитку конфлікту мають реальний і детермінований характер, тобто кожен з них характеризується певним набором дій і протидій суб'єктів конфлікту.

Перехід від однієї фази конфлікту до іншої зазвичай називається порогом. Він означає ескалацію конфліктних відносин з однієї якості в інше. Цьому переходу передують накопичення деяких зазвичай властивих для наступної фази конфлікту політичних, економічних, військових елементів, що обумовлюють стрибок відносин від одного рівня конфліктності до іншого. Як правило, переходу з однієї фази конфлікту в іншій, подоланню порогу передують такі

ступінь розвитку конфлікту як криза. В той же час слід враховувати, що криза не є обов'язковою стадією, ступенем конфлікту.

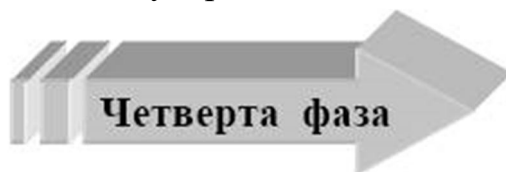
(етап) конфлікту формується на основі певних об'єктивних і суб'єктивних суперечностей державних, військово-стратегічних, економічних, соціальних і екологічних інтересів суб'єктів конфлікту і впливаючих з них відносин, виражених в щодо гострій (конфліктною) формі.

полягає в суб'єктивному визначенні безпосередніми сторонами, що беруть участь в конфлікті, своїх інтересів, цілей, стратегії і способів боротьби для вирішення об'єктивних і суб'єктивних протиріч з урахуванням свого потенціалу і можливостей застосування мирних і немирних засобів, використання союзників і зобов'язань, оцінки ситуації усередині і поза соціальною системою суб'єктів.

характеризується переходом до насильницьких засобів в дозволі політичних, міждержавних, економічних, соціальних і навіть екологічних суперечностей.

полягає в наростанні боротьби до найбільш гострого рівня аж до кризи, яка може охопити відношення безпосередніх учасників і залучених соціальних систем.

означає перехід до насильницьких дій, зокрема із застосуванням військової сили.[5]

2.2. Види політичних конфліктів

Враховуючи складність і багатовимірність політичної сфери, класифікація властивих їй конфліктів теж має багатовимірний характер. Традиційно розрізняють такі види конфліктів:

Назва	Характеристика
Конфлікти міжсистемного характеру	Конфлікти такого типу являють собою суперечливі відносини між різними соціально-економічними, суспільно-політичними формаціями, системами розвитку суспільства, зокрема, між <i>капіталістичною</i> та <i>соціалістичною</i> . Яскравим прикладом цього конфлікту була холодна війна (1945-1990) між цими політичними системами в економічній, військово-політичній, ідеологічній та інших сферах. Якщо такі протиріччя довго не вирішуються, вони можуть викликати початок <i>світової війни</i> , що, в свою чергу, може призвести до соціальної катастрофи на планеті.
Міжрегіональні конфлікти	Такі конфлікти проявляються в гострій формі протиріччя політичного, економічного, ідеологічного характеру між окремими групами держав. Їх небезпека полягає в тому, що вони можуть призвести до нестабільності міжнародної ситуації в усьому світі, навіть до виникнення світових воєн. (Близький Схід).
Міждержавні конфлікти (озброєні і незброєні)	Вони є конфліктами значно менших розмірів, однак досить розповсюдженими. Причинами їх виникнення є порушення тих чи інших державних інтересів кожної з конфліктуючих сторін, що базуються на загальнонаціональній основі, а також інтересів правлячих кіл цих держав. Міждержавні конфлікти досить часто проявляються у локальних війнах (арабо-ізраїльський військовий конфлікт, ірано-іракська війна, агресія Іраку проти Кувейту, військовий конфлікт між Аргентиною та Англією через Фолклендські (Мальвінські) острови, війна США проти Іраку тощо). Причинами незброєних міждержавних конфліктів, як правило, є <i>“митні”</i> , <i>“фінансові”</i> війни, неторгові акції. Політичні конфлікти всередині кожної держави поділяться на міжкласові, міжнаціональні, міжконфесійні, міжпартійні, внутріпартійні, внутріпарламентські, міжособистісні та інші.
Внутрішньо-державні конфлікти	До них належать: <i>повстання, політичний страйк, тупч, громадянська непокор, змова, переворот.</i>

Окреме місце у політичній практиці посідають міжнародні конфлікти.

Міжнародні конфлікти можна поділити на наступні види:

1. Міжсистемні (суперечливі відносини в гострій формі між різними соціально-економічними, соціально-політичними формами, системами у розвитку суспільства (між капіталістичною і соціалістичною); небезпека цього конфлікту полягає в тому, що його історична тривалість неодноразово ставила світ на межу знищення всього людства;

2. Зовнішньополітичні (конфлікти між державами, які можуть виникати як на воєнній, так і на іншій основі (наприклад, “митні війни”, “фінансові війни”, всілякі зовнішньополітичні та зовнішньоторгові акції). Причинами їх можуть бути як порушення тих чи інших державних інтересів, що базуються на загальнонаціональній основі, так і інтересів правлячих кіл цих держав;

3. Регіональні (прояв у гострій формі протиріч економічного, політичного, ідеологічного характеру між групами держав на регіональному рівні. Регіональні конфлікти (наприклад, так звані “локальні війни”) – це одна із гострих проблем всього світового співтовариства. Небезпека регіональних конфліктів полягає в тому, що вони можуть привести до нестабільності міжнародну обстановку в цілому. Це трапляється тому, що втручаються “треті сторони”, що надає конфлікту небажаного поширення. Це, в свою чергу, може призвести до непередбачених наслідків).[6]

Найвищим ступенем конфліктних ситуацій є криза – (від грецьк. krisis – переломний момент) – різкий, крутий перелом.

Політична криза – це такий стан політичної системи суспільства, коли тимчасово призупиняється або взагалі припиняється функціонування окремих елементів або інститутів політичної системи; коли втрачено довіру до своїх політичних і державних лідерів, які надалі неспроможні вирішувати існуючі в державі проблеми, пов’язані з подальшим розвитком економіки, соціальної сфери та культури.

Етапи проходження кризи:

а) передкризовий стан суспільства або його політичної системи, який полягає у розвитку конфліктних ситуацій до такого ступеню, коли вони вже не можуть бути розв’язанні шляхом досягнення політичного компромісу;

б) виникнення кризи, яке виражається у неспроможності владних структур вирішувати проблеми, які стоять перед суспільством політичними методами, що характерні для нормального функціонування політичної системи;

в) розвиток і загострення кризи, яке включає в себе повний розпад відповідних політичних структур, посилення їх недієздатності, що приводить до повного безвладдя.

Важливу роль у виникненні політичної кризи відіграють такі фактори, як відчуження народних мас від держави, органів державної влади, місцевого самоврядування; низький рівень громадської самосвідомості мас, незадовільна інформованість їх про реальний стан справ; високий рівень активності опозиційних структур; позиція засобів масової інформації; нерішучість, некомпетентність відповідальних осіб.

Рис. 18.2. Типологія політичних криз

Конституційна криза – це припинення дії основного закону країни – Конституції.

Парламентська, урядова криза – визначається ситуацією, коли даний парламент (уряд) за різних причин надалі неспроможний вирішувати ті питання, які перед ним визначені. В такому випадку шляхом вотуму недовіри з боку парламенту або за власною ініціативою (в залежності від конституційних норм країни) він подає у відставку.

Соціально-політична, загальнонаціональна криза – переломний момент у розвитку соціально-політичного процесу у країні, різкий перехід політичної ситуації з одного якісного стану в інший.

Зовнішньополітична криза – переломний стан у відносинах між певними країнами з приводу конкретних найважливіших політичних подій на основі розходження докорінних інтересів.

Криза політичної партії – ситуація, коли політична партія (як правляча, так і опозиційна) втрачає свої соціально-політичні ідеали, програмні цілі, орієнтири, авторитет і вплив серед мас. Вона настає при відриві партійних лідерів від реального життя та інтересів мас, при порушенні єдності членів партії з

основних світоглядних питань, при відсутності партійної дисципліни, а також при компрометації партійних, моральних принципів окремими партійними лідерами.[7]

Політичні кризи можуть набувати різних форм (відставка уряду, розпуск парламенту, запровадження надзвичайного стану).

Будь-яка криза, як правило, має два варіанти розвитку: або вона послаблюється, або переходить у соціально-політичну катастрофу.

Катастрофа політична (грецькою *katastrophe* – переворот, загибель, кінець) – екстремальна форма стану політичного життя суспільства, що є результатом різкого загострення політичної та економічної кризи, розпаду і краху існуючих владних структур.

Соціально-політична катастрофа тягне за собою вкрай важкі наслідки не тільки для політичного життя, але й для самого існування тієї чи іншої політичної системи.

Причинами соціально-політичних катастроф є провали в політиці правлячих кіл, грубі помилки політиків, допущенні в процесі керівництва державою і суспільством, конфліктні і кризові ситуації у всьому суспільстві, викликані розвалом економіки, невтримним ростом вартості життя, міжнаціональними конфліктами, масовим ростом злочинності, правовим нігілізмом, соціальною беззахисністю громадян. За такої ситуації, як правило, правомірним є введення надзвичайного стану, головною метою якого є забезпечення громадського порядку і безпеки громадян шляхом запобігання масовим беспорядкам і актам насильства, посилення діяльності органів влади та громадськості по збереженню законності. Введення надзвичайного стану в кожній країні є прерогативою вищих державних органів (Президента або парламенту).

Типи (види)	Наслідки	Спосіб виходу
Урядовий	Влада втрачає контроль над ситуацією в країні	Реорганізація уряду або його повна відставка
Парламентський	Парламент нездатний приймати рішення або вони не відповідають волі більшості громадян	Розпуск парламенту, призначення нових виборів
Конституційний	Припинення дії Основного Закону через втрату його легітимності	Оновлення або прийняття нової конституції
Зовнішньополітичний, міжнародний	Розладнання системи відносин держави з іншою чи декількома внаслідок загострення суперечностей або загрози переростання у відкритий конфлікт	Неможливість розв'язання конфлікту шляхом переговорів і взаємних поступок може перерости у війну

РОЗДІЛ 3

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ В УКРАЇНІ, ЇХ ПРИРОДА ТА СУТНІСТЬ

3.1. Природа та сутність політичних конфліктів в Україні

Характеризуючи сучасний розвиток нашої держави і суспільства, як політики, так і науковці вказують на значне затягування перехідного процесу становлення цивілізованої, демократичної політичної системи в Україні, що породжує підвищений рівень суспільно-політичної конфліктності.

Нинішній етап розвитку України супроводжується постійними конфліктами між виконавчою та законодавчою владою, партіями і рухами, окремими політичними лідерами, фракціями в парламенті, апаратом президента і апаратом уряду, між місцевою і центральною владою, а також владою і різними прошарками населення тощо.

Одним із найскладніших політичних конфліктів в українському суспільстві на сучасному етапі є суперечність між двома рівновеликими соціальними групами, які можна умовно визначити поняттям “реформатори” та “консерватори”, тобто між тими, хто ідеалізує наше минуле і критикує сьогодення.

Шлях до розв’язання цього глобального конфлікту лежить у подальшій стабілізації, демократизації та гармонізації суспільства, створенні правової держави, значному підвищенню матеріального та духовного рівня життя широких верств населення.

Загальною загрозою політичній стабільності залишається складна ситуація в економіці України. Стагнація виробництва, зростання тіньової економіки, корупції, значне підвищення цін на промислові та продовольчі товари, зниження купівельної спроможності населення, катастрофічне зростання бідності, неприхована заклопотаність багатьох “публічних політиків” власним облаштуванням, призводять до нагромадження нерозв’язаних проблем і викликають незадоволення народних мас політичною елітою.

Все це спричиняє конфлікти, перш за все, у виробничій сфері: з питань заробітної плати, техніки безпеки, соціальних послуг, недемократичності управління, що породжує мітинги, пікети, страйки тощо.

Значними політичними чинниками дестабілізаційних процесів у країні є напружені відносини між Президентом, Урядом і Верховною Радою, гостре протистояння між владою і опозицією, що часто виходить за цивілізовані межі, боротьба між “лівими” та “правими”, головною причиною якого є розмаїття

політичних та ідеологічних симпатій електоральних груп, якими ці сили підтримуються.[8]

Неабияким фактором конфліктогенної ситуації в Україні є також напруга між елементами ланцюга “регіон–центр–регіон”, тобто конкуренція між регіональними, політичними і фінансово-промисловими елітами за здійснення впливу на прийняття рішень центром. Нині чітко простежуються чотири центри регіонального впливу -Харківський, Дніпропетровський, Київський, Одеський. Головні причини виникнення напруги між ними пов’язані з розподілом фінансових і матеріальних ресурсів, бюджетною політикою центру, рівнем впливу тіньової економіки й криміналітету на прийняття політичних рішень.

Важливими чинниками макрополітичного рівня, що впливають на збереження конфліктогенності у політичній сфері, є мовні проблеми. Йдеться, зокрема, про конфлікти з приводу надання російській мові статусу державної, які вимагають законодавчого вирішення.

На шляху відродження України серйозні перешкоди становлять міжконфесійні конфлікти. Така бажана для нашого суспільства внутрішня стабільність порушується ворожнечею між церквами, ієрархами, священиками, віруючими. Спектр їх протистояння досить високий: боротьба за храми, майно, лідерство, сфери впливу. Мова йде, в першу чергу, про серйозні конфлікти всередині православ’я – розкол Української Православної Церкви на прихильників Київського патріархату і Московського, основною причиною якого є неоднакова реакція на національне відродження і темпи українізації церкви. Цей релігійний конфлікт має багатоплановий характер і проявляється як на політичному, так і на богословсько-ієрархічному та побутовому рівнях.

Політичні партії, рухи, організації, окремі діячі вбачають у тій чи іншій релігії, церкві свою опору, залучають віруючих до членства у своїх лавах. За таких умов церкві важко залишатися поза політикою. Міжцерковний конфлікт проявляється також на *богословському рівні*. Кожна із церков устами своїх богословів теоретично обґрунтовує свою роль і місце в історії українського народу, доводить своє право на лідерство в сучасному процесі національного відродження.

Міжцерковний конфлікт на побутовому рівні знаходить вияв у взаємному нетерпимому ставленні віруючих одних конфесій, церков до послідовників інших, відвертій ворожнечі між ними. Міжцерковний конфлікт на рівні буденної релігійної свідомості – це одна з форм найбільш масового протистояння людей у суспільстві, що призводить до порушення громадського спокою, створює напругу у певному регіоні.[10]

Одна з найбільш конфліктогенних ситуацій на національній основі в Україні була (і є) кримськотатарська. Нині ситуація на півострові певною мірою не контролюється Україною. Однак загроза виникнення міжнаціонального конфлікту в Криму залишається.

Таким чином, причиною соціально-політичних конфліктів у сучасній Україні є нестабільна політична ситуація, незадовільний стан економіки, конфлікти у виробничій сфері, постійні непорозуміння між гілками влади, окремими регіонами та центром, суперечності на національній, мовній та конфесійній основах, конфлікти між політичними партіями, правлячою елітою та опозицією, між окремими політичними лідерами.

Вітчизняний досвід так само має успішні приклади подібного порозуміння, зокрема, в процесі врегулювання політичної кризи кінця 2013-2014 року, її не слід недооцінювати позитивні наслідки цієї події, яку варто розглядати лише в якості першого кроку до запровадження в Україні європейської публічної моделі та адаптації до її вимог усіх акторів політики. Необхідним уроком з досвіду виконання досягнутих домовленостей може бути наступне: 1) фіксувати у підсумкових документах слід лише ті положення, які гарантовано можуть бути виконані усіма учасниками домовленостей; 2) домовленості повинні мати як декларативну частину, так і чітку ділову частину, яка б не могла отримати відмінного тлумачення.

У політичному і соціальному просторі країни сьогодні поширені вогнища усіх можливих типів політичних конфліктів:

-Конфлікт ідентичностей (сепаратизм східних і південних регіонів, спроби впровадження російської мови як державної, акції проти НАТО, негативний образ Донбасу, Західної України);

-Конфлікт між владою і опозицією (справа Шеремета, революція гідності, протистояння провладної партії і опозиції в парламенті.);

-Конфлікт між політичними конкурентами в межах однієї електоральної ніші(в середині партії "Слуга Народу");

-Конфлікт між бізнесовими конкурентами, що мають політичний вплив (приватизація "Криворіжсталі", криза навколо Нікопольського заводу феросплавів, протистояння Р. Ахметова і Г. Суркіса, суперечка між І. Коломойським і О. Роднянським стосовно власності на канал "1+1");

-Конфлікт особистий (В.Зеленський і П.Порошенко).

Комплексна дія конфліктогенних чинників у вітчизняних умовах створює певні закономірності їх появи і протікання. Політичні конфлікти в Україні, як правило, обумовлені сукупністю об'єктивних і суб'єктивних передумов.

Простежується чітка тенденція генералізації конфлікту - внаслідок внутрішньої ескалації він проектується з одного рівня на інший. Важливу роль при цьому відіграють політичні сили, запрограмовані на ескалацію конфлікту. Їх політична стратегія побудована на створенні конфлікту, його підтриманні і ескалації за будь-яких умов.

Загострення політичних конфліктів сприймаються більшістю населення як ознака соціальної нестабільності, кризи влади, виявом надмірних амбіцій окремих політиків та переважання особистих і групових інтересів у їхніх діях над загальнонаціональними. Є підстави вважати, що такими є уявлення поміркованої більшості. Про це, зокрема, свідчить стрімке повернення рівнів довіри населення до основних політичних сил та владних інститутів до значень, зафіксованих в умовах кризи легітимності режиму Л.Кучми.[11]

Якщо співставити дві політичні ситуації, - до виборів 2010 р. і нині, - то за більшістю критеріїв її оцінки громадянами є принципово відмінними. Якщо в попередній період українців, головним чином, не влаштовувала ситуація закритості влади, неможливості впливати на неї, вільно обирати і контролювати її, то нині рівень демократичності й відкритості влади визнається достатнім. Натомість рівень компетентності й відповідальності цієї влади й надалі оцінюється дуже низько. Є підстави вважати, що таке уявлення про владу значною мірою сформоване якраз на тлі підвищеної конфліктності, що стала атрибутом нових норм політичної конкуренції. Таке припущення підтверджується значною відмінністю в оцінках більшістю населення дій влади у Росії, де прихід до влади В.Путіна фактично ліквідував публічну політику й відкриту конкуренцію як механізм самовідтворення політичної системи, та в Україні, де впровадження цього механізму стало головним наслідком Революції Гідності.

3.2. Шляхи і методи розв'язання політичних конфліктів в сучасних українських умовах

Альтернативою цьому сценарію є комплекс заходів з реформування політичної системи і змін у громадській думці, який би призвів до стабілізації політичного і суспільного життя на основі демократичних норм і балансу інтересів основних політичних і соціальних груп. На нашу думку, є всі передумови для того, щоб сьогодні в Україні політичний конфлікт з фактора дестабілізації суспільного ладу і загрози державній безпеці перетворився на елемент демократичного механізму розв'язання наявних у суспільстві проблем. Це можливо за умови, якщо в суспільстві й політичній системі країни буде

створено умови для конструктивного розв'язання будь-якого системного політичного конфлікту.[12]

А саме, щоб цей конфлікт:

1) Не призводив до соціальної деструкції (не приносив втрат у сфері національних інтересів, не завдавав шкоди іміджу країни, не руйнував моральні засади політики, не завдавав шкоди економіці, не впливав негативно на інтереси окремих соціальних верств чи груп, залежних від суб'єктів конфлікту).

2) Призводив до вдосконалення норм і практик політичного процесу;

3) Завершувався усуненням системних причин виникнення кризової ситуації в тій чи іншій сфері публічного життя.

Це механізм може бути створений тільки шляхом інституціоналізації політичного конфлікту в межах демократичних правових процедур. Їх основою мають стати норми і принципи, що, по-перше, мають конституційний характер, по-друге, надаються чіткому й однозначному розумінню, і по-третє, забезпечені механізмом виконання і контролю. Нелегітимні або такі, що втратили регулятивну функцію норми мають бути офіційно скасовані.[13]

Нова система політико-владних відносин має впроваджуватися на комплексній основі, що передбачає одночасно:

1) зняття негативних стереотипів масової свідомості (в інформаційному просторі);

2) запровадження чітких правил політичної конкуренції і гарантії їх дотримання;

3) стабілізація політико-владної моделі в максимально збалансованому і зрозумілому для населення країни вигляді;

4) повернення конкуруючих груп до рівних вихідних умов.[14]

Тенденції, що ставлять під загрозу можливість політичної стабілізації:

- Тенденція до узурпації політичної та економічної влади окремими АЕГ чи їхніми картелями;

- Тенденція до загострення світоглядних протиріч і психологічної несумісності різних груп населення;

- Тенденція до використання внутрішніх політичних конфліктів зовнішніми силами.

Умовою того, що нова система відносин буде успішно впроваджена, є прецедент відповідальної політики і прецедент дотримання взятих на себе зобов'язань.

Оптимальним в українському контексті було б здійснення плану політичного реформування, розрахованого максимум на два роки:

1) проголошення акції національної згоди,

- 2) проведення судової реформи,
- 3) амністія капіталів і легалізація доходів,
- 4) антимонопольна,
- 5) одночасне переобрання президента і парламенту.

Рішення про початок такого процесу має бути прийняте основними центрами влади на спеціальному форумі - круглому столі, скликаному за ініціативою Президента.

При цьому важливо, що повноправними учасниками цього нового круглого столу повинні стати не лише представники парламентських політичних партій, але й представники громадськості, соціальних груп, авторитетні вчені і громадські діячі. Таке зібрання мало б стати прообразом конституційної асамблеї, на якій новий проект Конституції був би всебічно розглянутий перед тим, як він буде внесений і у встановленому порядку розглянутий Верховною Радою.

Такий механізм дасть можливість консолідуватися конструктивним соціальним силам навколо зрозумілого плану дій і конкретної мети. Водночас, він дозволить чітко ідентифікувати спроби зірвати процес національного примирення і консолідації, а також виявить політичні сили і конкретних політиків, які нести будуть відповідальність за можливий зрив такого процесу.[15]

Одночасно має бути розгорнута потужна інформаційна роз'яснювальна кампанія, спрямована на те, щоб даний план дій ("дорожня карта") стала набутком всієї громадськості, а відмова окремих політичних сил від участі в такому процесі була б свідченням відсутності у них доброї волі і була розцінена громадськістю як прагнення використати ситуацію протистояння і невизначеності в корисливих цілях.

При цьому важливо, щоб Президент як ініціатор процесу зайняв принципову позицію стосовно своїх інтересів у майбутній конфігурації повноважень і розподілі політичних дивідендів. А саме: Президент має підкреслити своє принципове дистанціювання від зацікавленості в конкретних результатах даного реформування - і в частині обсягу майбутніх повноважень, зафіксованих у новій редакції Конституції, і в частині підтримки тих чи тих політичних сил.

Саме в такий спосіб механізми демократії, публічної і відповідальної політики, на нашу думку, можуть бути пристосовані до вітчизняних умов і реально впроваджені в практику політичного процесу. Тож слід визнати, що політичний конфлікт є природним елементом політичної конкуренції і публічної політики як явища. Однак не менш очевидним є те, що на певному рівні ескалації і соціального поширення політична конфліктність породжує низку загроз

національним інтересам і національній безпеці. Це відбувається в тому разі, коли політичний конфлікт:

1. Пов'язаний із зростанням конфліктності у взаєминах між окремими соціальними групами, етнічними, культурними, регіональними ідентичностями;
2. Призводить до зростання недовіри народу до влади;
3. Створює несприятливі умови політичної конкуренції, коли кваліфікація і відповідальність політика стають другорядними чинниками його успіху, а на перший план виходять "бійцівські" якості;
4. Супроводжується перерозподілом власності та державних економічних преференцій, чим створює нестабільність у сфері економіки, перешкоджає притоку інвестицій;
5. Послаблює позиції країни на зовнішньополітичній арені, унеможлиблює проведення послідовної політики забезпечення національних інтересів.[16]

Апробованим у європейській традиції подолання конфліктної зацикленості політичного життя країни є механізм проведення круглих столів національного примирення, що відбувалися на зламі історичних епох: при переході від диктатури до демократії в Іспанії, при поваленні комуністичного режиму в Польщі.

ВИСНОВКИ

Формування в Україні, як і в інших посттоталітарних державах, високої культури управління політичними конфліктами, яка дає змогу швидко і безпомилково знаходити найоптимальніші шляхи і методи, які можуть сприяти розв'язанню конфлікту із врахуванням і максимально можливим задоволенням інтересів усіх конфліктуючих сторін. Ця необхідність викликана тим, що:

- кілька поколінь колишніх радянських людей було виховано в атмосфері вигаданої безконфліктності та конфліктофобії;

- їм нав'язувалася, по суті справи, антикультура вирішення конфліктів із її антигуманними гаслами типу “Хто не з нами – той проти нас” або “Якщо ворог не здається – його знищують” та ставкою на силу;

- без високої культури управління конфліктами неможливо побудувати правову державу, створити громадянське суспільство.

Звичайно, формування такої культури – проблема надзвичайно складна, але її вирішення цілком реальне. Доказом цього може бути розвиток Західної Європи, де на зміну культурі, що робила ставку на індивідуалізм та силу, прийшла нова культура управління конфліктами, що віддає перевагу пошукам компромісу і консенсусу. Проте при формуванні власної високої культури управління конфліктами варто не тільки і не стільки позичати позитивний досвід Заходу чи Сходу, скільки спиратися на кращі традиції та риси українського народу, зокрема його гуманізм, толерантність, доброзичливість.

Підсумувати все вищенаведене можна словами Р.Дарендорфа: “Той, хто вміє впоратися з конфліктами шляхом їх визнання і розв'язання, той бере під свій контроль ритм історії; той, хто втрачає таку можливість – отримує цей ритм собі у супротивники”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дарендорф Р. Сучасний соціальний конфлікт. Нариси політики свободи. 2002.
2. Дегеш М. М. Політологія . М. М. Дегеш. Київ: Знання, 2008. 384 с.
3. Політологія для вчителя : навч. посібн. для студ. педагогічних ВНЗ. за заг. ред. К. О. Ващенко, В. О. Корнієнка. К. : Вид-во імені М. П. Драгоманова, 2011. 406 с.
4. Сучасні політологічні теорії конфлікту [Електронний ресурс] Студопедія. 2017. Режим доступу до ресурсу: <http://studies.in.ua/ru/teoriya-politicheskogo-konflikta-shpargalki/1822-suchasn-poltologchn-teoryi-konflktu.html>.
5. Макаєва С. О. Соціологія .С. О. Макаєва. Київ: Знання, 2008. 556 с. (Навчальні матеріали).
6. Орлянський В. С. Політологія .В. С. Орлянський. Київ: Знання, 2007. 500 с. (Навчальні матеріали).
7. Політологія: Академічний курс: Підручник:Л. М. Герасіна, В. С. Журавський, М. І. Панов та ін.; М-тво освіти і науки України. 2-ге вид., перероб. і доп.. ВД "Ін Юре", 2006. - 519 с.
8. Політологія: терміни, поняття, персоналії, схеми, таблиці: Навчальний словник-довідник для студентів вищих закладів освіти: Укл. В.М. Піча,Н.М. Хома, Наукова ред. В.М. Пічі. Каравела; Львів: Новий Світ 2000, 2001. 311 с.
9. Політична діяльність і політичні відносини. Конфлікти та кризи у суспільно-політичному житті [Електронний ресурс] // StudAll.org. 2015. Режим доступу до ресурсу: <https://studall.org/all-30022.html>.
10. Гелей С. Політологія: Навчальний посібник: Степан Гелей, Степан Рутар. - 5 вид, перероб. і доп. Знання, 2014. - 645 с.
11. Дробінка І. Г. Політологія: Навчальний посібник: І. Г. Дробінка, Т. М. Кришталь, Ю. В. Підгорецький; Міністерство освіти і науки України. Центр учбової літератури, 2012. - 289 с.

12. Іщенко М. Політологія: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького. Черкаси: Видавництво ЧНУ, 2014. 387с.
13. Кирилюк Ф. Політологія Нової доби: Посібник для студ. вищ. навч. закл. Федір Кирилюк, Академія, 2013. - 303 с.
14. Кузь О. Політологія: Навч. посібник . Харківський національний економічний університет ХНЕУ, 2014. 340с.
15. Обушний М. Політологія: Довідник. Микола Обушний, Анатолій Коваленко, Олег Ткач; За ред. Миколи Обушного; КНУ ім. Т. Г. Шевченка. К.: Довіра, 2014. - 599 с.
16. Єлісеєв С. М. Соціологія .Сергій Миколайович Єлісеєв. Київ, 2016. 500 с. Соціологія. Київ: Знання, 2008. 556 с. (Наукові видання).